

Олійничук В.М.
ст. викладач
Чортківський інститут підприємництва і бізнесу
Тернопільський національний економічний університет

ШЛЯХИ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ БУРЯКОЦУКРОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ АПК

Анотація. В роботі досліджено аспекти забезпечення ефективності функціонування бурякоцукрового підкомплексу. На основі комплексного дослідження дана характеристика бурякоцукрового виробництва в Україні, виявлено організаційно-економічні фактори і резерви підвищення ефективності виробництва цукру в сучасних умовах.

Annotation. In the work there were investigated aspects of efficiency guarantee in operating sugar beet subcomplex. On the basis of complex investigations there was given a characteristic of sugar beet production in Ukraine, as well as were revealed organizational and economical factors and reserves of efficiency improving in sugar production in modern conditions.

Ключові слова: бурякоцукровий підкомплекс, економічна ефективність.

Постановка проблеми. Процеси докорінного реформування, які проходять в Україні протягом останніх років, призвели до істотних перетворень в організаційно-правовому та господарському механізмі функціонування підприємств і галузей народного господарства, формуванні ринкового середовища та окремих товарних ринків, зокрема бурякоцукрової промисловості. Ця галузь являє собою досить своєрідне явище в економіці й, зокрема в харчовій промисловості. З одного боку, цукрова промисловість характеризується жорсткою залежністю від єдиного вітчизняного джерела сировини - цукрового буряку та великим ступенем ризиків у його виробництві та переробці, обумовлених впливом природно-кліматичних факторів. З іншого боку, від ефективності використання цих обмежених сировинних ресурсів і можливостей галузі щодо виробництва цукру залежить ступінь задоволення потреб в життєво важливому продукті населення та галузей харчової та фармакологічної промисловості. Це ставить цукор у ряд стратегічно важливих продуктів, що забезпечують продовольчу безпеку України.

В останньому десятиріччі минулого століття бурякоцукрове виробництво України зазнало значної руйнації. Через загальну економічну кризу, безсистемний перехід до нерегульованого ринку, повну втрату державного впливу на економічні процеси у бурякоцукровому комплексі, недосконалість законодавства щодо приватизаційних процесів, значне подорожчання енергетичних і матеріальних ресурсів, а також техніки для вирощування, збирання, транспортування і перероблення цукрових буряків значно підвищилась собівартість вирощування буряків, а виробництво цукру на багатьох заводах стало збитковим. У цей час наявність на світовому ринку менш витратного щодо виробництва та перероблення джерела – цукрової тростини і одержуваного з неї цукру-сирцю створює переваги для цукрової тростини у використанні для виробництва цукру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку та підвищення ефективності функціонування підприємств бурякоцукрового комплексу, взаємовідносини між переробниками сировини і виробниками досліджувалися багатьма вітчизняними вченими-економістами, серед них О.С. Багатиренко, П. П. Борщевський, В.М. Гесць, Л.В. Дейнеко, А.Г. Зельднер, О.С. Заєць, А.О. Заїчковський, Е.В. Імас, М.Ю. Коденська, В.В. Лиськов, М.Г. Лобас, І.І. Лукинов, П. Т. Саблук, В.Д. Слюсар, І.Г. Яремчук та інші. Водночас в економічній літературі недостатньо дослідженими залишились організаційно-економічні фактори підвищення ефективності розвитку підприємств цукрової промисловості в умовах ринкової економіки.

Постановка завдання. Питання ефективного функціонування бурякоцукрової галузі в ринковому середовищі поки не знаходять досить повного відбиття у наукових виданнях, конкретних прикладних розробках і тому мають потребу поглибленого комплексного дослідження. Ці обставини обумовили мету даної статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. В агропромисловому комплексі країни за галузевою ознакою прийнято виділяти ряд підкомплексів: зернопродуктовий, картоплепродуктовий, бурякоцукровий, плодоовочево-консервний, виноградно-виноробний, м'ясний, молочний, масложировий та інші. Серед них важливу роль відіграє бурякоцукровий комплекс.

Бурякоцукровий підкомплекс — пріоритетна продуктова вертикаль АПК України. Разом із зернопродуктовим він традиційно визначає ефективність розвитку всього агропромислового виробництва.

Місце і роль цього підкомплексу в економіці АПК характеризується кількома незаперечними перевагами.

1. Економічний аспект — виробництво цукрових буряків і цукру є досить потужним джерелом надходження грошових ресурсів і зміцнення економіки бурякосійних господарств і цукрових заводів.

2. Соціальний аспект — виробництво і переробка цукрових буряків забезпечує потреби населення не лише в цукрі, а й є гарантією працевлаштування на рівні сіл та адміністративних районів.

3. Торговельний аспект — продаж цукру завжди був значним фактором поповнення державного бюджету, експортною статтею (недарма в народі цукор назвали «білим золотом»).

4. Агротехнічний аспект — вирощування буряків потребує високої культури землеробства, значних доз мінеральних та органічних добрив, що перетворює цю культуру в надійного попередника в сівозміні. Дефекат цукрових заводів (як побічний продукт) широко використовується для нейтралізації кислотності ґрунтів.

5. Зоотехнічний аспект — бурякоцукровий підкомплекс — це складова кормової бази для тваринництва. Гичка буряків належить до добрих соковитих кормів, жом і меляса згодуються в свіжому (консервованому) вигляді, а також використовуються при виробництві комбикормів.

У структурі агропромислового комплексу бурякоцукровий підкомплекс посідає поважне та особливе місце. Його функціональна структура спрямована на забезпечення населення цукром, промисловості – сировиною, рослинництва – відходами виробництва, тваринництва – відходами виробництва та концентрованими кормами, зовнішньої торгівлі – експортними товарами, а територіальна – на максимальне використання регіональних природних умов та економічних ресурсів для розвитку бурякоцукрового комплексу. Останнє є однією з провідних галузей сільськогосподарського виробництва, від якої значною мірою залежить його економіка та добробут народу, продовольча безпека країни.

Бурякоцукровий комплекс охоплює цукрову, рафінадну, спиртову, дріжджову, комбікормову, кондитерську та торгову галузі. На сьогодні підприємства цих галузей мають достатньо потужностей для переробки усього цукрового буряка, але чимала їх кількість вимагає оновлення застарілого обладнання. Коли ж врахувати й те, що в майбутньому виробництво цукру може бути значно збільшене, то виникає необхідність розширення виробничих потужностей і оптимізації розміщення промислових підприємств. Інтенсифікація агропромислового комплексу у найближчі роки відбуватиметься в умовах докорінного реформування галузей АПК, а відтак необхідні будуть значні капітальні вкладення для відновлення, розширення, модернізації та реконструкції основних засобів.

Бурякоцукровий комплекс являє собою досить складну структуризовану систему, в яку, крім вищезгаданих підгалузей, входять також транспортна та збутова інфраструктура і система сервісного обслуговування. Концепція розвитку бурякоцукрового комплексу передбачає модернізацію всіх його складових, удосконалення економічних і технологічних зв'язків між ними, їх збалансований розвиток, інтегрування та кооперування виробництва, використання найновіших технологій, розширення асортименту та поліпшення якості кінцевої продукції. А на цій основі можна очікувати підвищення економічної ефективності підкомплексу в цілому і окремих його ланок, здешевлення кінцевої продукції для населення.

Бурякоцукрова галузь є однією з основних галузей агропромислового комплексу України, розвиток якої визначає продовольчу безпеку країни, її експортний потенціал, сприяє розвитку інших галузей харчової промисловості та є джерелом значних фінансових надходжень до Державного бюджету України.

Функціонування цукрової галузі регулюється Законом України "Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру", яким визначені правові, економічні та організаційні засади державної політики щодо виробництва, експорту, імпорту, оптової та роздрібною торгівлі цукром.

Цукрова промисловість України у 2006 році забезпечила потребу внутрішнього ринку власним цукром із цукрових буряків в обсязі, встановленому Кабінетом Міністрів України, 2025 тис. тонн.

Внутрішній ринок цукру через відсутність пільгового кредитування та наявність давальницьких схем переробки цукрових буряків, відсутність зовнішніх ринків збуту характеризується нестабільністю.

Через подорожчання енергоносіїв, витрат на виробництво та підготовку цукрових заводів до виробничого сезону, зростання вартості цукросировини розрахункова очікувана собівартість цукру із цукрових буряків урожаю 2006 року в цілому по галузі зросла на 20 відсотків і становила в середньому 3250 гривень за одну тонну з урахуванням податку на додану вартість.

Цукрова галузь є однією з головних, що підтримує життєвий рівень села, дає надходження до бюджетів усіх рівнів, цукрові заводи є осередками, навколо яких сформувалась соціальна сфера сільських і міських населених пунктів (школи, дитсадки, лікарні, їдальні, магазини, будинки побуту, гуртожитки, житлові будинки).

До системної кризи бурякоцукрового комплексу призвели:

- втрата зовнішнього ринку цукру країн СНД і Російської Федерації, зокрема;
- неврегульованість внутрішнього ринку, надлишок продукції, реалізація цукру за ціною нижче собівартості та вимивання обігових коштів;
- перехід на давальницьку схему переробки цукрових буряків, бартеризація з нееквівалентним коефіцієнтом обміну;
- зменшення посівних площ цукрових буряків їх врожайності;
- недооцінка державою такої стратегічної галузі як цукрова, серйозні недоліки при приватизації цукрових заводів, багаторазова зміна власників, постійний перепродаж контрольних пакетів акцій цукрових заводів і штучне доведення їх до банкрутства;
- окремі недоліки при реформуванні аграрного сектору.

В цукровій галузі сформувалась група інвесторів, за участю яких виробляється понад 50 відсотків цукру з цукрових буряків від загальної кількості: ТОВ "Українська продовольча компанія", Агропромислова асоціація "Група компаній "Укррос", ТОВ "Євросервіс-Україна", ЗАТ "Дакор", ТОВ "Астарт-Київ", концерн "Укрпромінвест",

ТОВ "Інвестагропродукт", ТОВ "Інцукорпром - К".

В умовах спаду виробництва цукрових буряків сільгосптоваровиробниками зазначені компанії вирощують їх на орендованих землях (понад 200 тис. гектарів) з дотриманням сучасних технологій, що дає можливість досягти урожайності до 500 центнерів з одного гектара при середній урожайності по Україні 250 центнерів.

За даними Держкомстату України у 2006 році площі посіву фабричних цукрових буряків у всіх категоріях господарств складають 825 тис. гектарів, що на 151 тис. га більше ніж у минулому році.

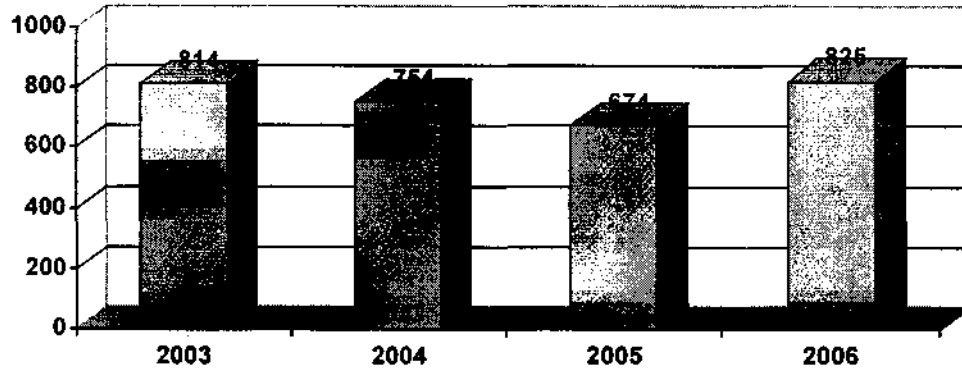

Рис. 1. Стан посівних площ цукрових буряків на 2003-2006 рр., тис.га

У 2006 році основні площі посіву цукрових буряків 667 тис. га зосереджені у сільськогосподарських підприємствах юридичної форми власності. В порівнянні з 2005 роком вони збільшилися на 162 тис. га, а у господарствах населення зменшилися на 11 тис. га і становлять 158 тис. га площі посіву.

Збільшили площі посіву цукрових буряків у порівнянні 2005 роком такі області: Полтавська на 21 тис. га; Тернопільська на 20 тис. га; Черкаська на 18 тис. га; Харківська на 15 тис. га, Кіровоградська на 13 тис. га; Вінницька та Київська на 11 тис. га.

У 2006 році найбільша середня урожайність була такою в наступних областях:

- Київській - 336 ц/га
- Чернігівській - 319 ц/га
- Черкаській - 316 ц/га
- Тернопільській - 324 ц/га
- Хмельницькій - 301 ц/га

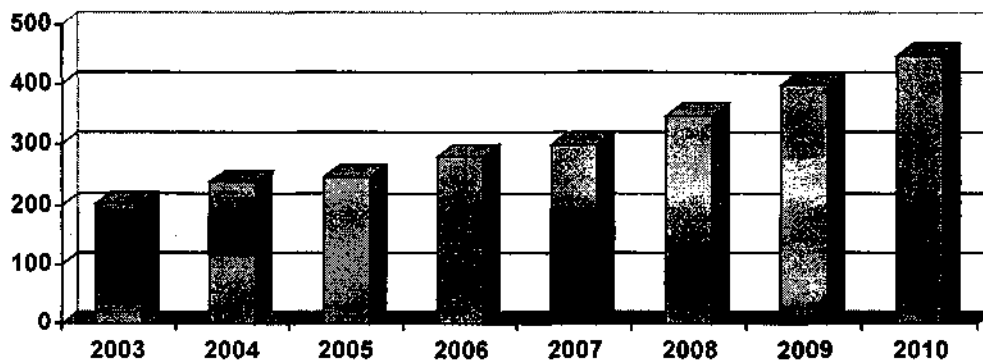

Рис. 2. Сучасний рівень та прогноз урожайності цукрових буряків на 2003-2010 рр.

Середні ціни закупівлі цукрових буряків за кошти по країні складають 215-225 грн. за 1 тону базисної цукристості.

Валовий збір цукрових буряків при вищезазначеній площі до збирання та урожайності складе понад 20 млн. тонн. Цукор, вироблений з 4 млн. тонн буряків, не ввійде в квоту "А" і його необхідно буде продавати за межі України.

Таким чином, бурякоцукровий підкомплекс АПК України є організаційно самостійною структурованою системою взаємодіючих, технологічно та економічно взаємозалежних ринків

насіннєвого матеріалу, фабричних цукрових буряків, цукру та супутніх продуктів цукроваріння. Багатокомпонентність вихідної продукції підкомплексу, використання її у багатьох сферах народного господарства зумовлюють непересічне значення ефективного розвитку бурякоцукрового виробництва для економіки країни.

Висновки з даного дослідження. Отже, очевидність і доцільність формування та розвитку бурякоцукрового підкомплексу в Україні зумовлюється об'єктивною необхідністю поєднання виробництва цукрової сировини та її промислової переробки. Методологічною основою формування даного підкомплексу є комплексний підхід при врахуванні закономірностей та особливостей розвитку галузей сільськогосподарського виробництва і промислової переробки сільськогосподарської сировини. Їх органічне поєднання зумовлюється рядом об'єктивних і суб'єктивних соціально-економічних та організаційно-технологічних факторів. Серед них є такі, які мають вирішальне значення для розвитку інтеграційних процесів, і другорядні, значно менш впливові на характер спільної виробничої діяльності. При цьому слід враховувати насамперед зближуючі фактори, або ті, які є спільними для виробництва сільськогосподарської сировини та її промислової переробки, тобто ті, які слугують засобом їх об'єднання, а не роз'єднання. Найбільш важливим, або головним фактором сполучної ланки, пріоритетної основи формування продуктивних підкомплексів є загальний економічний інтерес учасників різних галузевих і виробничо-господарських структур до об'єднання, спільної співпраці. Саме цьому методологічному положенню підпорядковується діяльність інших факторів. До загального економічного інтересу, участі в одержанні високого кінцевого результату об'єктивно спрямовуються зусилля кожної господарської системи, що зумовлюється правомірним розподілом очікуваних наслідків. Тільки спільна, чітко скоординована на кінцевий результат робота різних за функціональними видами діяльності підприємств і організацій може забезпечити високу економічну ефективність виробництва кінцевого продукту.

Для вирішення проблемних питань, що характерні для даної галузі, слід запропонувати наступне:

- звернутися до Мінагрополітики та Кабінету Міністрів України з проханням терміново здійснити закупівлю цукру до Аграрного фонду в обсязі 185 тис. тонн та вирішити питання пільгового кредитування цукрової галузі;
- рекомендувати цукровим заводам та компаніям (інвесторам) за рахунок залучення кредитів мінімізувати переробку цукрових буряків урожаю поточного року за давальницькими схемами;
- внести зміни до Положення про порядок формування квот поставки цукру на внутрішній ринок і за міжнародними договорами;
- розробити проект постанови Кабінету Міністрів України щодо встановлення квоти на виробництво та поставку цукру на внутрішній ринок (квоти „А”) на наступний маркетинговий рік;
- звернутися до Конкурсної комісії з розподілу квот на виробництво цукру із цукрових буряків з пропозиціями щодо обмеження надання квоти в майбутньому тим виробникам цукру, які постійно порушують вимоги нормативно-правових актів, діючих стандартів якості продукції, не виконують рішення Загальних зборів та Ради НАЦУ „Укрцукор”, галузевих нарад;
- продовжити роботу із заінтересованими міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади по відновленню зовнішніх ринків збуту цукру, а також по захисту внутрішнього ринку від імпорту цукру та цукровмісних продуктів, у тому числі цукрозамінників. Звернутися до Мінагрополітики та Мінздраву з проханням надати інформацію щодо негативного впливу цукрозамінників на здоров'я населення при їх використанні;
- вважати економічно необґрунтованим і згубним для цукрової галузі ввезення в Україну цукру-сирцю з тростини та інших цукровмісних продуктів, оскільки це є дестабілізуючим фактором на внутрішньому ринку цукру.

Література

1. Андрійчук В.Г., Вихор Н.В. Повышение эффективности агропромышленного производства. – К.: Урожай, 1990. – 232 с.
2. Баглей Р.Р. Чинники підвищення ефективності цукрового виробництва. – Тернопіль: Економічна думка, 1999. – 23 с.
3. Бондар В.С. Парламентські слухання з питань законодавчого забезпечення розвитку бурякоцукрового комплексу України // Цукрові буряки. – 2005. – № 3. – с. 4-5.
4. Борисюк П.Г. Невідкладні питання діяльності цукрової промисловості України // Цукор України. – 2004. – №1-2. – С.2-6.
5. Государственное регулирование производства и рынка сахара в развитых странах. – М.: Союзсахар, 1999. – 72 с.